

לשוננו לעם

עורכים: ע' איתן ומ' מדן

כרך יט, תשכ"ח

האקדמיה ללשון העברית
מוגן בזכויות יוצרים

על לשון ראשונים ואחרונים

א. מדיוקם של הראשונים ולא משיבושם של האחרונים: נמנה עם — נמנה על—

הרבה סיפרו בשבחם של הראשונים לעומת אי־שבחם של האחרונים, ועל כל אלו נוסיף: מדיוקם של הראשונים, ולא משיבושם של האחרונים. ואף העיון בסוגית נמנה על — נמנה עם יוכיח.

מנה פירושו ספר, ונמנה פירושו נספר — אלו הן מן המפורסמות, שאינן צריכות ראיה. ואם כן, מנה עם — הוא הוא „ספר עם“; „נמנים עם“ — הוא הוא „נספר עם“ או „כדול במספר, במניין“ וכיו“ב. וכמו שלא יעלה על הדעת לומר מנה על במקום מנה עם, כך — היינו סוברים — לא צריך לעלות על הדעת לומר נמנה על במקום נמנה עם. שכן נמנה על... — פירושו: „נעשה מנוי על... כשותף, כדי לקחת חלק בו“¹.

1. נמנו על, שפירושו „נתנו קולם“, „הצביעו על עניין מסוים“

— כגון: „רבי ובית דינו נמנה על קיני וטיהרוהו“ (אהלות יח, ט) אינו עניין לעיוננו זה.

ואכן, הראשונים דייקו והבחינו דייק והבחן היטב בין הדומה ובין השונה. והרי דוגמות אחדות:

”לעולם ישכים אדם לבית הכנסת, כדי שיזכה ויימנה עם עשרה הראשונים” (ברכות מז ע”ב): ”זה שנמנו חביריו לדבר מצוה, ולא נמנה עמהם” (שם כו ע”א); ”אמר לו: אילמלי לא היית עמנו, ואפילו היית עמנו, ולא נמנית עמנו — יפה אתה אומר; עכשיו שהיית עמנו ונמנית עמנו — יאמרו: זונות מפרכסות זו את זו, תלמידי חכמים לא כל שכן!” (שבת לד ע”א); ”אני לא נמנית עמהם בעלייה” (ירושלמי מעשר שני א, א); ”זה שנתמנה על הפתילות, זכה להימנות עם גדולי הדור” (ירושלמי שקלים ה, ב). — בכל אלו הפירושים הוא ”נמנה, נספר, היה במניין עם”, ”נכלל במספר”.

וכן דייקו הראשונים גם בצירוף נמנה על — והרי דוגמות:

”לעולם נמנין עליו (על הפסח), עד שיהא בו כזית לכל אחד ואחד (משנה פסחים ח, ג); ”מעשה היה ונמנו עליה (על הגפן של זהב במקדש) שלוש מאות כהנים (כדי לטלטלה ממקומה מחמת כובדה, מידות ג, ח); ”אין נמנין על הבהמה לכתחילה ביום טוב, אבל נמנין עליה מערב יום טוב (היינו: לקחת חלק בה, ביצה ג, ו); ”אם שלי הוא פסח זה — ידיך משוכות משלך ונמנות על שלי, ואם שלך הוא פסח זה — ידיי משוכות משלי ונמנות על שלך” (פסחים ט, יא). — בכל אלו הפירושים הוא ”נעשה מנוי על... כשותף, כדי לקחת חלק בו”.

ואכן דייקו הראשונים והבחינו גם במאמר אחד בין נמנה עם ובין נמנה על, והריהו לפנינו:

„בית שמאי אומרים: לא יימנה ישראל עם הכהן על הבכור“ (בכורות ה, ב) — היינו: לא יהיה ישראל עם הכהן במנין, לא ייספרו יחדיו, כדי להיות שותפים בבכור, לקחת חלק בבכור.

כך דיוקם של הראשונים, וכן אנו מוצאים גם אצל האחרונים, שהולכים בעקבות הראשונים, כגון: „נמנות ביחד על אגודת ירק, על קופה של ביצים ועל זוג של תרנגולים“ (ח"נ ביאליק, כל כתבי... עמ' קלא); „משהתחילו הפוגרומים להיות רווחים נמנה עם חברי הגנה“² (ש"י עגנון, על כפות המנעול, עמ' רעח); „שמאחר שאני נמנה עם בני החבורה“³ (הנ"ל, שם, עמ' רפה); „לא עם הגדולים יימנה שמי“ (יעקב כהן, פאוסט, עמ' 79); „יימנה עם גדולי המלכות“ (ח' הזו, בקולד אחד, עמ' 107); „אני אדרבה נמנה עם קהל מכבדיו ומעריצי שמו (א' שטיינמן, כה אמר פרישמן, עמ' 16); „היו משוררים שלא נמנו אף עם אחת משתי התנועות“ (א' ברוידא, מולד יג, עמ' 576); „והוא ישב ולמד תורה בבית-המדורש ונמנה עם הבטלנים“ (א' בן-אור, תולדות הספרות העברית החדשה ב, עמ' 344).

2. ויש לציין, שעוד במהדורת תרצ"ד כתב ש"י עגנון: „נמנה

על חברי ההגנה“ (סיפורי אהבים, עמ' פב).

3. במהדורת תרצ"ד כתב עגנון גם כאן: „שמאחר שאני

נמנה על בני החבורה“ (שם, ע' צט). — לפנינו אפוא תיקון סופרים.

אך רבים רבים האחרונים, שאינם הולכים בעקבות
 הראשונים ומשתבשים. והרי דוגמות מקריות אחדות:
 "נחום סוקולוב וכו'; נמנה הוא על המין השני"
 (י' קלצקין, תחומים, עמ' רט); "ישנם אבירי אמנים, הנמנים
 על סוג הדורסים גדולי הטרף" (מ' שוהם, כתבים, עמ' 671);
 "גם הם, אבא, נמנים על פליטי הכובשים" (הנ"ל שם, עמ'
 414); "על מחנה החלשים נמנה" (הנ"ל, צור וירושלים, עמ'
 8); "ברנר לא נמנה על הסוג של האמנים" (פ' לחובר,
 ראשונים ואחרונים ב, עמ' 127); "הם כובשים את בית-אל,
 שהיא עיר גבול ונמנית על נחלת בנימין" (י' קויפמן,
 ספר יהושע, עמ' 47); "יוכני' נמנה על כתבי העת"
 (מ' דור, עריכה נקיה, "על המשמר" מיום 15.9.67);
 "צבי נמנה אף הוא על חובבי הטבע" (א"ב יהושע, שלושה
 ימים וילד, "קשת", חורף תשכ"ה, 1965, עמ' 27); "אין הוא
 נמנה על ראשי הקיבוץ" (ע' עוז, ארצות התן, עמ' 115);
 "עמים רבים, שנמנים על המשפחה ההודו-אירופית" (י"א
 קלוזנר, האנציקלופדיה העברית ה, עמ' 172); "וכבר פרסמו
 שמותיהם של כמה וכמה אישים, הנמנים על מייסדי התנועה
 הזו" (ע' אלון, מדוע לא חתמתי, "למרחב" 22.9.67); "ומה
 שאינו נמנה על הספרות הסאקראלית וכו'" (ב' קורצווייל,
 זרמים חדשים בספרות העברית החדשה, "מאזניים" אלול
 תשכ"ז/תשרי תשכ"ח, עמ' 261); "ואף אדגר דגא, אע"פ
 שהיה קשור עם האימפרסיוניסטים, לא נמנה עליהם ממש"
 (ק' שורק, האנציקלופדיה העברית ב, עמ' 868); "סיפורו
 של ארטור נמנה על הספרות הדוקומנטארית" (י' פרידלנדר,
 "מאזניים" תשכ"ח, עמ' 484).

ואין צריך לומר, שהעיתונות רובה ככולה אינה יודעת כמעט את הצירוף נמנה עם, והצירוף נמנה על שולט בכיפתה, והרי דוגמות אחדות מהימים האחרונים :

„מותו ... הכה בתדהמה ... מכרים שאינם נמנים דווקא על אנשי חינוך” (הד החינוך, כרך מב, גיל' טז—י' בטבת תשכ"ח); „על הספקנים לגבי השתלת לב נמנה פרופ' חיים שיבא וכו' ... חלבונים ספציפיים הנמנים על קבוצת הגמגלובולין” (הארץ 22.12.67); „מבין הנופלים שקיבלו ציונים לשבח נמנו 33 על יחידות המילואים; 17 על שירות החובה ו-8 על שירות קבע” (על המשמר 30.10.67); „אלו הם הקולונלים ... השניים לא נמנו על מייסדי התנועה הזו” (מעריב 22.9.67); „רק גאונים וטיפשים מתספקים במה שהם יודעים. נספח צבאי אינו נמנה על אחד מהם” (שם, 31.10.67); „מר רגר, הנמנה על נאמניו של מנהל 'קול ישראל'” (שם, 31.12.67); „התנסה הוועדה המדינית של המערך, שעל חבריה נמנים גם חברי הכנסת וכו' וכו'. 'ליובה' נמנה על ידידי דיק” („ידיעות אחרונות” 20.10.67); „דר' מ' בילינסון נמנה כבר על עורכי עיתון 'דבר'” (שם, 17.11.67); „כאשר נתמנה ג'ון קנדי לנשיא לא נמנה קליפורד על מקורביו (מעריב 26.1.68); „הוא נמנה על טייסי ה'קנברה' ויש לו אישה ושני ילדים” (ידיעות אחרונות 2.2.68) — ועוד ועוד. ואכן, אחרונים אלו שיבושם עמם, וחובה לנקוט דיוקם של הראשונים.

ב... גורר — בלשון ראשונים ובלשון אחרונים

גורר — פירושו "משך, סחב" (מילונים: י' גור, א' אבן-שושן, מ' מדק, ד' כנעני); "משך את הדבר אחריו" (מילון א' בן-יהודה) — ואם כן, הצירוף גורר אחר יתר הוא, שהרי גרירה באשר היא אינה אלא אחר — ואם מבחינת ההיגיון אי אפשר לומר "גורר לפניו", אין צורך אפוא לומר "גורר אחריו", שהוא יתר מובהק מבחינה הגיונית.

ואכן, הראשונים גורסים גורר סתם, ללא יתר. והרי מובאות אחדות מלשון התנאים:

"אין חוששין, שמא גררה חולדה מבית לבית" (פסחים א, ב); "אבל אם היה גורר — אסור" (שבת יח, ב); "שמצווה גוררת מצווה, ועבירה גוררת עבירה" (אבות ד, ב); "וכל תורה שאין עמה מלאכה, סופה בטלה וגוררת עוון" (שם ב, ב); "גורר אדם מיטה, כיסא וספסל, ובלבד שלא יתכוון לעשות חריץ" (שבת כב ע"א, וש"נ).

ואף לשונם של האמוראים כך. והרי דוגמת אחדות:
"מה ביניהון? גרירה. רבי יודה אומר: שבט אחד גורר כל השבטים; רבי שמעון אומר: אין שבט אחד גורר את כל השבטים" 1 (ירושלמי הוריות א, ו); "קצירה גוררת קצירה, וטחינה גוררת טחינה" (שבת עא ע"א); "שכן שבועה גוררת שבועה (בבא מציעא ד, א); "מנין לרואה את חבירו,

1. אין אלו דברי רבי יודה ודברי רבי שמעון ממש, כי אם דברי עורך הירושלמי בשמם.

שהוא טובע בנהר או חיה גוררתו או ליסטיין באין עליו, שהוא חייב להצילו?" (סנהדרין עג ע"א).

וזו גם לשונו של רבי יוחנן האמורא במדרש: "אין אתה גורר² הרעה ואין הרעה גוררת אותך"³ (תנחומא תוריע יא).

ורק פעם אחת הנני יודע יתר בלשון הראשונים — והוא: "זאת הגמל" — זו בבל; 'כי מעלה גירה הוא' — שגרה מלכות אחריה וכו' וכו'; 'והוא גירה לא יגר', שאינה גוררת מלכות אחריה" (ויק"ר שמיני יג).

כללה של סוגית גרר בלשון ראשונים אפוא הוא: גרר בא סתם, ללא יתר הגיוני, ואין בידי מובאה אחת לבטל כללו של עניין.

תמונה מנוגדת כמעט בתכלית מתגלית לעינינו בעיון בדברי אחרונים. אמנם גם כאן נמצא גרר סתם, ללא יתר הגיוני — כגון: "ומחשבה גוררת מחשבה והיגיון גורר היגיון" (ד' פרישמן, סיפורים ב', עמ' 32), וכן "חולד בית יגרור לילה עצמותי" (ח"נ ביאליק, כל כתבי עמ' מט) וכן "חתונה גוררת חתונה" (ש"י עגנון, הכנסת כלה, עמ' תסח); "קלקול גורר קלקול" (א' שלונסקי — ע"פ מילונו של י' כנעני).

2. ג"א: נגרר אחר הרעה — בניין נפעל בצירוף מושאי כמעט הכרחי, ואין עניינו כאן.

3. במילון א' בן־יהודה מובאת הגרסה: גוררת אחרין — וטעות

סופר היא.

אך כללו של גורר בלשון אחרונים הוא ברובו בצירוף
יתר הגיוני. והרי מובאות מקריות אחדות:

”ירוחם גורר אחריו את שמעון” (מ”י בן-גוריון
ברדיצ’בסקי, כתיבי... סיפורים, עמ’ קנ”ו); „וכמה
קלקולים הוא גורר אחריו” (ש”י עגנון — ע”פ מילונו
של י’ כנעני); „דבר זה וכו’ גרר אחריו התקדמות
מרובה” (ש’ טשרניחובסקי, עמנואל הרומי, עמ’ 134);
„... איזה שבר פסוק יגרור זה אחריו” (הנ”ל, שם, עמ’ 135);
”שכבת חוויתו הדחוייה עולה בוקעת מנשיונה וגוררת אחריה
יסוד משוקע ונשכח” (ד’ סדן, „בין דין לחשבון”, עמ’ 248);
”יפה כוחה של טעימה ראשונה, שהיא גוררת ממילא טעימות
הרבה אחריה” (הנ”ל, בשולי בעל תשובה, „על המשמר”
13.10.67); „שיעבוד רב כל כך אפילו לגאון גדול גורר
אחריו בהכרח צמצום והתכווצות” (א’ קריב, עטרה ליושנה,
עמ’ 65); „הופעת ‘בן אבויה’ עצמו, שגררה אחריה ויכוח
סוער וכו’” (ש’ ורסס, מולד כרך כא, תשכ”ג/ כ”ה, עמ’
193); „מיעוט השליטה בחומר המחקר גורר אחריו בדרך
הטבע עובדות שאינן נכונות” (הנ”ל שם, עמ’ 198); „מראה
אחד גורר אחריו מראה שני” (י’ זמורה, על הפרוזה העברית,
עמ’ 118); „שרק הקדשה מעין זו גוררת אחריה תובת
התנהגות מיוחדת” (ש’ גורן, מחניים קטז, עמ’ 6).

אפשר אפוא לומר, שכללה של לשון אחרונים ברובו
ככולו הוא גורר בצירוף-יתר הגיוני, לא כלשון
הראשונים, וסיבת השינוי והשתלשלותו צריכות לימוד ועיון
מיחד.